

УДК 37(091)(477):37-042.4:004:373.5.016:821.161.2.09
DOI: 10.31499/2307-4906.3.2019.190277

РОЗВИТОК І СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДИКИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАОСВІТНІХ РЕСУРСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 60–70-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Гоголь Наталія, кандидат педагогічних наук, доцент, докторант відділу історії та філософії освіти, Інститут педагогіки НАПН України.
ORCID: 0000-0003-0780-6237
E-mail: natashagogol75@gmail.com

У статті актуалізовано проблему впровадження в освітній процес медіаосвітніх ресурсів у шкільній літературній освіті у 60–70-х роках ХХ століття. На основі аналізу праць учених розглянуто методіку застосування засобів зорової та екранної наочності. Обґрунтовано, що запропоновані вченими-методистами форми, методи і прийоми роботи були спрямовані на формування в учнів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й використовувати друковані форми комунікації, кіно, радіо- та телепрограми.

Ключові слова: медіакультура, медіаосвіта, медіаграмотність, медіаосвітні ресурси, уроки української літератури, суміжні види мистецтв, культурологічний підхід до навчання української літератури, науково-методичні праці вчених 60–70-х років ХХ століття.

DEVELOPMENT AND FORMATION OF METHODS OF USING THE MEDIA EDUCATIONAL RESOURCES IN LESSONS OF UKRAINIAN LITERATURE IN THE 60–70-th OF THE XX CENTURY

Hohol Nataliia, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Doctoral Student at the Department of History and Philosophy of Education, Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.
ORCID: 0000-0003-0780-6237
E-mail: natashagogol75@gmail.com

The article deals with the problem of using the media educational resources in the educational process as an effective means of implementing the culturological approach in school literary education in the 60–70-th of the XX century. The paper considers methods of using the various means of visual and screen visibility in the lessons of Ukrainian Literature based on the analysis of scientific and methodological works of researchers (T. Buhaiko, F. Buhaiko, P. Volynskiy, L. Kulins'ka, S. Melnychuk, V. Slupskiy). The work outlines the expediency of using the technical means of teaching at different stages of the lesson. The study proves that leading methodologists of the 20-th century, 60–70-th years, made an important contribution in the development and implementation of modern media educational resources into the school practice in order to culturologically equip a lesson of Ukrainian Literature. In the article the methods of using the visual means (portraits of writers, documentary photos, illustrations to artworks, literary posters, etc.) and screen visibility (implemented with the help of an epidiascope, filmscope and movie) proposed by T. Buhaiko, F. Buhaiko, P. Volynskiy

are analyzed. The paper concentrates on the importance of S. Melnychuk and V. Slupskyi's methodological and pedagogical ideas, aimed at determining the peculiarities of movie demonstration in the lessons of Ukrainian Literature (place and time of watching the film, duration of its demonstration, discussion of artwork and its film version, etc.).

In addition, the article considers L. Kulinska's methodological achievements regarding the using of audiovisual teaching means in the lessons of Ukrainian Literature. The author demonstrates L. Kulinska's study of teachers-philologists' advanced pedagogical experience of the XX century, the 60–70-th years; her experimental researches of didactic capabilities of the screen and audio visibility, contents and forms of work with them, and ways of their implementation in the school practice. The article shows that the forms, methods and techniques of using the technical means of teaching in the lessons of Ukrainian Literature, offered by the methodologists, were aimed at developing the students' ability to perceive, competently analyze, interpret, skillfully evaluate and use printed forms of communication, film, radio and television programs. The author argues that these skills correlate with contemporary media educational tasks aimed at the developing media literacy, and teaching media culture of the XXI century students.

Keywords: media culture, media education, media literacy, media educational resources, lessons of Ukrainian Literature, related arts, culturological approach to teaching Ukrainian Literature, scientific and methodological works of researchers of the 60–70-th of the XX century.

Тенденції сучасного суспільного розвитку інформаційного суспільства визначають основні напрями перетворень у різних сферах діяльності. Більшість перетворень певним чином пов'язані з медіасередовищем, упровадженням інформаційних і комунікаційних технологій в освіті. В умовах сучасного інформаційного простору інтенсифікація навчального процесу передбачає розроблення і впровадження таких засобів, форм і методів навчання, що зменшують непродуктивні витрати праці і часу, прискорюють темп і забезпечують якість навчання. Досягати зазначеної мети покликана медіаосвіта, яка, за визначенням державного документу «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні», є «частиною освітнього процесу, спрямованою на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної й ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, Інтернет, мережні сервіси і технології, мобільна телефонія тощо) медіа» [3].

На думку ученої-методистки С. Жили, нині «...гострої актуальності набула проблема комплексного застосування технічних, аудіовізуальних засобів навчання, творів суміжних мистецтв у практиці вивчення літератури... Технічні засоби навчання відкривають необмежені можливості для проведення уроків літератури і позакласних занять на високому рівні. З метою ефективного їх залучення важливо не стільки мати різноманітні посібники, скільки раціонально їх використовувати в системі занять з літератури» [7, с. 179]. Відтак використання на уроках української літератури досконалих зразків класичного мистецтва за допомогою застосування сучасних технічних засобів навчання спрямовано на те, щоб допомагати учневі сформувати правильні уявлення про естетичний бік реальності, адекватно сприймати, компетентно аналізувати, інтерпретувати, вміло оцінювати й використовувати друковані форми комунікації, кіно, радіо- та телепрограм, Інтернет, орієнтуватися в інформаційному середовищі, обмінюватися інформацією з електронних ресурсів із використанням сучасних ІКТ, а також створювати власні медіатексти [2, с. 105].

Питання використання аудіовізуальних засобів в освітньому середовищі у різні

роки було предметом наукових розвідок Т. Бабійчук, Т. і Ф. Бугайків, В. Вербицької, В. Волинського, Н. Волошиної, С. Жили, А. Коржупової, Л. Кулінської, С. Мельничука, Г. Онкович, Є. Пасічника, Л. Погрібної, Л. Чашка та інших.

Дослідження останніх років присвячені інтегрованій медіаосвіті (С. Гудиліна, Т. Жарковська, О. Журін, Л. Зазнобіна, Г. Новикова, К. Тихомирова, І. Фомічова), аудіовізуальній медіаосвіті (О. Баранов, О. Бондаренко, А. Бурнашев, К. Грибанова), розробленню науково-методичних засад організації роботи з технічними засобами навчання (Л. Баженова, М. Духовна, В. Єгоров, М. Жабський, Л. Прессман).

У своїй сукупності ці наукові розвідки цілісно представляють шляхи реалізації проблеми. Водночас подальшого ґрунтовного розгляду потребує актуальна проблема розвитку і становлення методики упровадження медіаосвітних ресурсів як дієвого засобу реалізації культурологічного підходу у шкільній літературній освіті України у другій половині ХХ століття.

Мета статті: на основі аналізу науково-методичної літератури розглянути методику впровадження медіаосвітних ресурсів у шкільну літературну освіту України у 60–70-х роках ХХ століття.

В умовах сьогодення медіаосвіта широко використовує найкращі досягнення різних форм сучасного мистецтва та естетичного виховання засобами образотворчого мистецтва, музики, художньої літератури, кіно, фольклорних практик, розвивається з урахуванням потенціалу існуючих на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях у суспільстві інституцій та окремих проєктів мистецького профілю. Використання медіаосвітних ресурсів на уроках української літератури пов'язано з трансляцією динамічних образів, що мають широке поширення завдяки сучасним технічним засобам запису і відтворення зображення і звуку (кіно, телебачення, відео, системи мультимедіа). Нині ці ресурси уже цілком доступні кожному вчителю-словеснику, що значно полегшує культурологічне оснащення уроку. Проте у другій половині ХХ століття належне місце на уроках української літератури займали механічні носії, які з часом замінили продукти нової генерації – електронні.

Варто наголосити, що у 60-х рр. ХХ століття було відкрито нову сторінку в методиці: у шкільній практиці поступово починає використовуватись телебачення. Відтепер питання навчального кіно на заняттях з української літератури завжди було в полі зору відомих учених-методистів. З-поміж науково-методичної друкованої продукції, у якій висвітлювався досвід використання навчального кіно на уроках літератури, першими були статті Б. Буяльського, П. Гудима, С. Комендант, А. Коржупової, В. Лугасенка, С. Мельничука, О. Непорожного, Є. Пасічника, С. Пультера, С. Теслі та інших авторів. Питання використання аудіовізуальних засобів навчання активно розглядалося у монографіях учених, зокрема: В. Вербицька «Використання технічних засобів навчання на уроках української літератури» (1966), А. Коржупова «Наочність на уроках української літератури» (1965), Л. Кулінська «Звукопис на уроках української літератури» (1973), «Екранні та звукові посібники на уроках літератури» (1979), С. Мельничук «Використання технічних засобів на уроках літератури» (1966), Л. Погрібна «Твори М. Коцюбинського на екрані» (1971), Л. Чашко «Екранні та звукові засоби навчання» (1976), «Навчальне кіно у старших класах» (1963) та інші.

Проблема використання екранних засобів наочності на уроках української літератури знайшла своє відображення у науково-методичних працях Т. Бугайко,

Ф. Бугайко, П. Волинського. Так, у навчально-методичному посібнику «Українська література в середній школі. Курс методики» [1] учені акцентували на важливості застосування на уроках літератури різноманітних засобів зорової наочності, а саме: демонстрації портретів письменників, документальних фотографій, ілюстрацій до творів, літературних плакатів тощо, а також екранних засобів унаочнення, здійснюваних за допомогою епідіаскопа, фільмоскопа та кіно [1, с. 322]. На думку вчених, екранізована демонстрація може вдало використовуватись на уроках як методичний прийом під час проведення лекцій чи бесід, а також виступати основним методом на уроці, тоді як розповідь учителя, бесіда, повідомлення учнів, записування тез тощо слугуватимуть методичними прийомами, окремими складниками методу демонстрації. Фільмоскоп та кіноапарат забезпечували технічне оснащення уроків літератури в середніх та старших класах під час застосування вчителем методу демонстрації.

Доречним, на думку вчених-методистів, було використання методу демонстрації у 5–8-х класах під час ознайомлення учнів із біографією письменника (наприклад, діафільм «Шевченко»), повторення прочитаних художніх творів (демонстрування ілюстрації до творів), на уроках узагальненого ознайомлення з літературними творами, що вивчаються лише в уривках, тощо. У 9–11-х класах учені радили використовувати демонстрацію діафільмів під час ознайомлення учнів із різними стилями в мистецтві, здобутками культури в певну епоху, розширення уявлень учнів про побут різних суспільних груп, особливостей ландшафту тощо. Т. Бугайко, Ф. Бугайко та П. Волинський запропонували алгоритм дій, який має виконувати учитель під час підготовки та безпосередньої демонстрації діафільму на уроці, а саме: переглянути діафільм; виділити в тексті слова і вирази, що потребуватимуть пояснень; виділити кадри, які вимагатимуть докладніших пояснень та виділити ті кадри, які можна показати побіжно; під час демонстрації фільму не перечитувати підтекстовки, а розповідати учням інформацію, ставити запитання; на етапі узагальнення сприйнятого матеріалу робити підсумки, систематизувати отримані знання, робити необхідні записи у зошитах [1, с. 322].

Урок з демонстрацією кінофільму вчені-методисти вважали складнішим з погляду технічного оснащення та методичної підготовки й організації. Пріоритет надавали біографічним кінофільмам (наприклад, «Тарас Шевченко», «І. Я. Франко» та інші), оскільки вони вводять учнів у світ життя письменника, його творчу лабораторію, спонукають хвилюватись за нього, разом переживати різні почуття та емоції тощо. Так, біографічні кінофільми радили використовувати в усіх класах, повністю чи фрагментами, після перегляду фільму ставити перед учнями запитання, спрямовані на узагальнення вражень від переглянутого, визначення найбільш хвилюючих сцен тощо, а також удома за підручником укласти хронологічну таблицю життя письменника. Вчені вважали за доцільне використовувати на уроках літератури низку художніх фільмів та фільмів-спектаклів, екранізованих як за творами українських письменників-класиків («Наталка-Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», «Кривавий світанок» (за повістю М. Коцюбинського «Fata morgana»), «Украдене щастя» (за однойменною п'єсою І. Франка) тощо, так і за екранізованими творами радянських письменників («В степах України», «Богдан Хмельницький», «Калиновий гай» О. Корнійчука, «Полум'я гніву» (за п'єсою Л. Дмитерка «Навіки разом») та інші [1, с. 323].

Проте учені-методисти застерігали вчителів від надмірного захопленням

кіномистецтвом на уроках української літератури, оскільки це негативно впливає на процес сприймання учнями літературного твору. Демонстрацію екранізованого твору радити використовувати лише після прочитання учнями художнього твору, усвідомлення ними ідейно-художнього задуму письменника, осягнення сюжетно-композиційної побудови тощо. Демонструвати учням екранізовані твори, яких вони ще не читали, доцільно лише тоді, коли літературний твір вивчається оглядово і не рекомендується програмою для текстового прочитання. Культурологічний підхід вбачаємо і у пропонованому вченими методі бесіди, спрямованому на усвідомлення учнями відображеної у творі епохи, засобів кінофікації, оцінювання режисерського задуму, сценічних образів, їх зіставлення із літературними тощо.

Проблема навчального кіно отримала свій подальший розвиток у працях методистів С. Мельничука і В. Слупського, які стверджували, що використання навчального кіно на уроках літератури вимагає від учителя значної підготовчої роботи. Автори акцентували на особливостях демонстрування кіномистецтва на уроках, як от: правильно обирати місце і час для ознайомлення учнів із мистецтвом кіно, урахувати тривалість демонстрації фільму, після перегляду обов'язково проводити порівняльний аналіз синтетичних видів мистецтв (художнього твору та його кіноверсії), урахувати специфіку фільму як довершеного виду мистецтва. Науковці, з чим ми беззаперечно погоджуємось, категорично заперечували кіноуроки, де вчитель – пасивний демонстратор, а учні – пасивні глядачі [6; 8].

Глибоке осмислення проблеми використання звукових посібників як засобів реалізації культурологічного підходу на уроках літератури подано у працях української методистки Л. Кулінської [4; 5]. Учена на матеріалі експериментальних досліджень і вивчення досвіду роботи вчителів розглядала дидактичні можливості екранних і звукових посібників, висвітлила питання застосування аудіовізуальних засобів навчання на уроках літератури; окреслила шляхи їх упровадження в практику роботи школи, визначила зміст і форми роботи із ними. Серед дидактичних умов ефективного використання звукопису, вслід за С. Мельничуком і В. Слупським, учена виділяла наступні: визначення ролі та місця звукопису серед інших наочних посібників, вивчення учителем фондів звукових посібників, їх попереднє прослуховування, формулювання запитань під час проведення бесіди на основі прослуханого запису, окреслення дидактичної мети, якій підпорядковане застосування звукових посібників (як джерело нових знань та уявлень учнів, як ілюстрація під час вивчення нового матеріалу, як засіб повторення, узагальнення та систематизації знань; як матеріал для самостійних письмових робіт школярів тощо). Зазначені дидактичні функції визначають і місце використання засобів звукопису на уроці: на етапі актуалізації знань учнів, під час мотивації навчальної діяльності, під час чи після вступного слова вчителя, у процесі розповіді чи після неї тощо [5, с. 30–31].

Ученою було запропоновано ознайомлення із фрагментами уроків, проведених творчими учителями-словесниками, обґрунтовано доцільні методи і прийоми роботи із засобами наочності на різних етапах уроку (прослуховування магнітофільмів, зразкового виконання творів читцями-професіоналами у звукописі, музичних творів у виконанні окремих співаків чи колективів, озвучення кадрів діафільмів тощо). Л. Кулінська підкреслювала, що звукопис на уроках української літератури має поєднуватись зі словом учителя, використовуватись комплексно з традиційними

унаочненнями, кінофільмом або діафільмом, проте «виходячи із навчального матеріалу, учитель сам повинен вирішити, коли на уроці доцільний звукопис, коли – кадри з діафільму чи навчального кіно, а коли використовувати екранні та звукові посібники комплексно», оскільки тільки правильне поєднання звукопису і слова вчителя забезпечує успішне засвоєння навчальної теми, виступає дієвим засобом навчання і виховання особистості [5, с. 36].

У колі педагогічних інтересів ученої була проблема використання звукопису як допоміжного засобу під час вивчення художніх творів різних родів і жанрів. Так, ознайомлення із поезією на уроці літератури, на переконання ученої, передбачає прослуховування грамзапису у виконанні читця-артиста, оскільки «виразне читання вчителем чи прослуховування грамзапису допоможе учневі збагнути основну думку твору, сприйняти його естетичну красу» [5, с. 43]. Л. Кулінською під час проведення експериментального дослідження було окреслено методи і прийоми, які доцільно використати на уроці під час роботи над поетичними творами, а саме: виразне читання поезії вчителем, бесіда з метою з'ясування ідейного змісту та художніх особливостей. Прослуховування художнього твору у виконанні читця-актора передбачало обов'язкове оцінювання його майстерності, а саме: відповідність логічних пауз текстуальним, ідейного змісту твору інтонаційному малюнку виконання, темпу читання настою ліричного героя тощо [5, с. 45].

Дієвими засобом під час вивчення драматичних творів, на думку вченої, є відвідування театрів з метою перегляду театральних постановок (у позаурочний час) із подальшим обговоренням виконавської майстерності акторів на уроці літератури, читання п'єси на уроці за ролями, прослуховування творів у звукописі у виконанні акторів, проведення бесіди за змістом п'єси, з'ясування вражень учнів від прослуханого, оцінювання інтонаційної виразності мови акторів тощо.

Використання звукопису, як слушно зауважувала Л. Кулінська, є доцільним і під час вивчення епічних творів, що передбачає прослуховування на уроці уривків зі сцен художнього твору. Незважаючи на те, що на грамплатівки записані невеликі уривки із прозових творів, вони сприяють глибокому розумінню ідейного змісту та художніх особливостей твору учнями [5, с. 54].

Л. Кулінська обстоювала важливість використання звукопису й на уроках виразного читання, на яких учні оволодівають навичками свідомого, виразного і художнього читання. Учена підкреслювала, що звукопис на уроці має здійснюватись у наступній послідовності: 1) читання вчителем; 2) читання учнями із середніми здібностями; 3) повторне читання вчителем з поясненням інтонації певних уривків; 4) прослуховування художнього тексту в звукозаписі; 5) бесіда, пов'язана з інтонаційним аналізом [5, с. 56]. Доцільним, на думку вченої, є зіставлення двох варіантів читання одного твору двома чи кількома майстрами художнього слова із наступним обговоренням та оцінкою виконання твору. Такий вид роботи, на переконання Л. Кулінської, сприяв поглибленню знань учнів про можливості виразного читання художнього твору, формував навички самостійного аналізу та оцінки виконання твору тощо. Використання звукопису під час навчання виразного читання активізувало навчальний процес, сприяло формуванню навичок виразного читання художнього твору, викликало інтерес і зацікавленість в учнів, прищеплювало їм любов до художнього слова [5, с. 60–61].

Використання суміжних видів мистецтв було важливим складником культурологічного підходу на уроках розвитку зв'язного мовлення. Л. Кулінська, розробляючи методику використання звукопису на уроках розвитку мови, акцентувала на методичних прийомах роботи з текстом художнього твору, а саме: прослуховуванні художнього твору у виконанні читців-професіоналів, кількаразовому прослуховуванні тексту з настановою на запам'ятовуванні або на виробленні сталого слухового образу, складанні плану чи тез за прослуханим матеріалом, написанні письмових робіт (домашніх і в класі), підготовці доповідей за прослуханим текстом [5, с. 62–63]. Учена обґрунтовувала необхідність використання на уроках розвитку зв'язного мовлення звукопису як одного із видів наочності, за допомогою якого забезпечується сприймання учнями твору в єдності форми та змісту, усвідомлюється зміст інтонації та формуються уміння володіти словом.

Описуючи експериментальну методику проведення уроків розвитку мовлення, учена доходить висновку, що зіставлення літературного, графічного та музичного творів надавало учням певної самостійності у висловленні думок, вимагало глибокого аналізу, а отже, і неодноразового звернення до літературного тексту (добирання влучних цитат, відшукування необхідних слів для висловлення власних міркувань тощо), оперування у власному мовленні поняттями, що характерні для суміжних видів мистецтв (образотворче та музичне мистецтво), відчувалась самостійність і послідовність висловлювань, глибина розкриття теми, підсилювала емоційність сприйняття мистецького твору (використання зображально-виражальних засобів, зокрема, епітетів, метафор, порівнянь тощо), відчувалась тенденція до емоційно-експресивного мислення, власної оцінки сприйнятого [5, с. 61–76].

Отже, у 60–70-х рр. ХХ століття у науково-методичних працях учених особливої актуальності набула проблема застосування медіаосвітніх ресурсів як одного із дієвих засобів реалізації культурологічного підходу на уроках української літератури. Українськими вченими (Т. Бугайко, Ф. Бугайко, П. Волинський, Л. Кулінська, С. Мельничук, В. Слупський) було розроблено методику використання на уроках української літератури різноманітних засобів зорової та екранної наочності, акцентовано на особливостях демонстрування кіномистецтва, визначено дидактичні можливості екранних і звукових посібників, окреслено шляхи їх упровадження в практику роботи школи. Закладені провідними українськими вченими основи методики використання технічних засобів навчання на уроках української літератури стали важливою базою для розробки та впровадження сучасних медіаосвітніх ресурсів у практику роботи школи як дієвого засобу культурологічного оснащення уроку, розвитку медіаграмотності, виховання медіакультури в учнів ХХІ століття.

Перспективу подальшої роботи вбачаємо в аналізі науково-методичного доробку вчених 70–80-х років ХХ століття щодо проблеми реалізації культурологічного підходу на уроках української літератури засобами використання медіаосвітніх ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бугайко Т. Ф., Бугайко Ф. Ф. Українська література в середній школі: курс методики / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко; за ред. П. К. Волинського. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Радянська школа, 1962. 391 с.
2. Гоголь Н. В. Медіаосвітні ресурси як засіб реалізації культурологічного підходу в шкільній літературній освіті. *Проблеми освіти*. Вінниця, 2019. Вип. 91. С. 104–108.

3. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні. Редакція 2016 року. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontsepsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya
4. Кулінська Л. П. Екранні та звукові посібники на уроках літератури. Київ: Рад. шк., 1979. 104 с.
5. Кулінська Л. П. Звукопис на уроках української літератури. Київ: Радянська школа, 1973. 88 с.
6. Мельничук С. С. Використання технічних засобів на уроках літератури. Київ: Радянська школа, 1966. 142 с.
7. Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посіб. / за ред. д-ра пед. наук, проф., чл.-кор. АПН України Н. Й. Волошиної. Київ: Ленвіт, 2002. 344 с.
8. Слупський В. Е. Методична робота районної фільмотеки щодо впровадження технічних засобів навчання в педагогічний процес (Метод. лист). Київ: Радянська школа, 1972. 63 с.

REFERENCES

1. Buhaiko, T. F., Buhaiko, F. F. (1962). *Ukrainska literatura v serebrii shkoli: kurs metodyky*. P. K. Volynskoho (Ed.). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
2. Hohol, N. V. (2019). Mediaosvitni resursy yak zasib realizatsii kulturolohichnoho pidkhodu v shkilnii literaturnii osviti. *Problemy osvity*. Vinnytsia, Issue 91, 104–108 [in Ukrainian].
3. Kontsepsiia vprovadzhenia mediaosvity v Ukraini. Redaktsiia 2016 roku. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontsepsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya [in Ukrainian].
4. Kulinska, L. P. (1979). *Ekranni ta zvukovi posibnyky na urokakh literatury*. Kyiv: Rad. Shk. [in Ukrainian].
5. Kulinska, L. P. (1973). *Zvukopys na urokakh ukrainskoi literatury*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
6. Melnychuk, S. S. (1966). *Vykorystannia tekhnichnykh zasobiv na urokakh literatury*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
7. *Naukovi osnovy metodyky literatury*. (2002). N. Y. Voloshynoi (Ed.). Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].
8. Slupskiy, V. E. (1972). *Metodychna robota raionnoi filmoteki shchodo vprovadzhenia tekhnichnykh zasobiv navchannia v pedahohichnyi protses (Metod. lyst)*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].